

К Ш И Ш Т О Ф
Б О Х У С

Вагряна Глибина

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2025

1

Ельблонг, 9 січня 1934 року, понеділок

Емма Вінтер насухо витерла підлогу в кутку біля вівтаря. Тепер пористі плитки виблискували чистотою. Викрутила ганчірку й подивилася на небо. Вона, покірنا слуга, піщинка на сандалях Господніх. І Він, терпеливий та милосердний, спостерігає, як трудиться ця людська мураха, чие серце сповнене страху й смирення. Емма любила після роботи лягати хрестом на холодній підлозі каплиці. А потім підвести очі й зустрітися з поглядом Ісуса. Образ був почорнілий від старості. Кажуть, нібито він прибув до каплиці в Ельблонгу аж зі своєї колишньої батьківщини. Лик Господа освітлювали лише дві свічки, які вона завжди запалювала біля входу в храм.

Вона знала кожну подряпину на потемнілому лакові, кожну гримасу блискучого обличчя Спасителя. Проте найбільше її гіпнозували його очі — мудрі й пронизливі. У неї склалося враження, що Ісус водить за нею очима, доброзичливо споглядаючи, як вона трудиться, прибираючи бруд і болото. Вона відповіла йому довірливим поглядом.

Бо не мала від Нього таємниць. Гріх не мав до неї доступу. Коли дізналася про смерть Клауса на війні, закінчилося її життя як дружини й жінки, а почалася покута й служба Богові. Вона була схожа на човен без господаря, викинутий на берег. Жила тільки молитвою.

Каплиця випромінювала святість. У ній вона відчувала присутність Бога. Лише тут до неї повертався спокій. Роками

вона здирала до крові коліна, шуруючи теракотову плитку, миючи лави та молитовники. За це вона ніколи не взяла з мєнонітів ані гроша. Робила це для себе, для Клауса — не для них. Востаннє окинула поглядом інтер'єр. Тільки тепер вона помітила свічники, обліплені воском. Добре, закінчить роботу через годину. Задула свічки. Ще сюди повернеться. Їй треба було занести серветки, які вишила на замовлення пані Глок. А пані Глок не любила чекати. Повернеться, а потім порине в молитву. Світ за вікном ставав дедалі ворожішим і незрозумілим. Тільки тут вона відчувала себе в безпеці. У цьому притулку миру та святості.

2

У повітрі ще відчувався запах воску від щойно погашених свічок. Чоловік, що ховався за завісою, був терплячий. Старенька прибиральниця нарешті пішла. Тепер ніщо не могло йому завадити. Нарешті! Він так довго чекав цього моменту! Осанна! Упродовж багатьох тижнів йому доводилося приховувати гнів і ненависть, які роз'їдали його. І тепер справедливість здійсниться! Спочатку він почув астматичне дихання, а потім наближення кроків. На порозі з'явилася згорблена стареча постать. У темряві було видно лише білки очей.

Зараз! Досить було лише одного удару залізним прутом по потилиці, і горбань спочатку зігнувся удвоє, а потім безшумно впав на землю, як лялька з ганчір'я. Чоловік сів верхи на непритомного. Ногами відчував ребра. Міг би вгробити його одним ударом прута, але тоді помста не була б смачною. План був інший. Треба вирішити, з чого почати. Куди насамперед устроити каральний меч? Що буде суворішим покаранням? Відрізати язик, яким цей старець так брехливо славив красу

й благодать Господа? Чи, може, усе-таки виколоти очі, якими він бачив світ, створений за образом Божим? Вирішив почати з язика. Після ухвалення рішення, відчув полегшення. Помста, на його думку, окрилювала. Лівою рукою він узявся за кінчик язика жертви й одним махом відрізав його посередині. Залишок понівеченого органа миттєво згорнувся в трубочку, як листок, що кинули в багаття. Майже одразу тіло, пронизане жахливим болем, вирвалось із заціпеніння.

— Нічого, сучий сину, — пробурмотів чоловік, притискаючи своєю вагою старого, який боровся за життя.

Вирішив почекати ще кілька секунд, перш ніж повернутися до тортур. Його жертва мала усвідомити те, що сталося. Це було частиною плану. Неминуча смерть — не покарання. У всякому разі, не для нього. Навпаки, буде порятунком. Важливо, щоб ця гидота з повним ротом банальностей про Боже милосердя зрозуміла, що вже не має язика. І щоб сповнилася всеохопним внутрішнім страхом. Тож чоловік ще трохи почекав, перш ніж перейти до наступної частини свого плану — осліпити жертву.

— Ти вже нічого не побачиш, крім темряви. Вічна темрява огорне тебе... — прошепотів мучитель.

Тіло під ним ще якусь мить конвульсивно тіпалося, а потім завмерло. «Ти надто швидко викрутився, — незадоволено подумав чоловік, витираючи ніж об поли пальта. — Занадто швидко ти здох, сволото». Для певності він обережно нахилився над головою своєї жертви, щоб не забруднитися кров'ю, яка біла фонтаном із розтуленого рота. Так, здається, не дихає. Отже, досить. Відчуття спокою сповнило його. Ще ніколи він не почувався таким щасливим.

— Щоб ти потрапив до пекла, Віме Оксельроде... — прошепотів насамкінець і зачинив за собою двері каплиці.

Кримінальний радник Кристіан Абель не любив холоду. І все-таки, попри мороз та пронизливий вітер, вирішив припаркувати «адлер» перед Торговою брамою, а решту шляху пройти пішки. Гадав, так буде швидше. Він не був упевнений, що зможе залишити машину на площі Фрідріха Вільгельма. Пам'ятав, щоб дістатися туди, потрібно повернути праворуч. Він не був в Ельблонгу кілька років, проте завжди пам'ятав чарівність цього міста. Колись часто його відвідував і міг годинами гуляти Старим містом, яке було так само неповторним, як і його улюблене Старе місто в Гданську.

«Шкода, що мені довелося повернутися сюди за такої сумної причини», — подумав він і високо підняв комір. Зима була сувора. Раз у раз під подошвами його черевиків тріщали заклеєні морозом калюжі. Фантасмагоричні бурульки звисали з дахів кам'яниць, майже торкаючись голів перехожих. Стрімкі дахи прикрилися білими шапками снігу. Морозний вітер завивав в ущелинах вуличок. Було страшенно холодно.

Він перетнув Шихау-штрассе з імпозантною адміністративною будівлею Шихау¹, а потім по Пост-штрассе дійшов до площі. Примружив очі, захищаючи їх від поривчастого вітру, що колов обличчя сотнями льодових голочок. Тут мало що змінилося. Пам'ятник Герману фон Балку так само стояв над фонтаном, який тепер перетворився на каскад льоду. За ним височіла ратуша². Йому завжди подобалася ця мальовнича, еkleктична споруда з підвісним шоломом угорі, яка нагадувала молодшого брата-близнюка будинку в Кенігсберзі. Він подивився на свою «омегу». Наближалась одинадцята. Уже час.

Президія поліції розташовувалася зовсім поруч у новозбудованому масивному будинку. Він пам'ятав, що головний вхід

був з боку Юнкер-штресе. Штовхнув величезні вхідні двері й увійшов. Майже одразу його охопила хмара запахів, характерних для усіх відомих йому будинків поліції: сморід лізолу, затхле повітря та людський страх, що в'ївся в бурякового кольору панелі в коридорах.

На нього вже чекав господар кабінету на другому поверсі. На вигляд йому не могло бути більш як тридцяти з чимось років. Поріділе волосся щільно прилягало до черепа. Він подивився на новоприбулого важким, нерухомим поглядом, який наче пронизував наскрізь.

— Припускаю, що ви радник Кристіан Абель із гданського Кріпо. Я комісар Мертезекер, — сказав чоловік, простягаючи руку Абелю. У нього було ніжне, майже жіноче рукостискання. — Про ваше прибуття повідомив комісар Келлерман. Чим можемо допомогти колезі?

— Ідеться про жорстоке каліцтво лідера менонітської громади з Віслянської коси такого собі Віма Оксельроде. Напад стався в молитовному домі менонітської громади Еллервальд на Берлінер-штресе, 20³. Відучора жертва перебуває в лікарні «Добрий самаритянин» в Ельблонгу, — відповів Абель, сідаючи в незручне крісло.

Якщо він сподівався тут трохи зігрітися, то його чекало розчарування. У кімнаті було холодно. На стіні кабінету висіли офіційні портрети президента Гінденбурга та Адольфа Гітлера. Портрет канцлера був помітно більший.

— На нього напали, — вів далі Абель. — Він важко травмований: у нього виколоте око та відрізаний язик. Це громадянин Вільного міста Гданськ, тому ми розпочали розслідування цього приголомшливого випадку. Мені потрібен ваш офіційний дозвіл, пане комісаре, щоб допитати постраждалого, якщо це буде можливо.

— Звідки гданське Кріпо дізналося про цей злочин? — Мертезекер запропонував йому сигару, але Абель чемно відмовив ввічливим порухом руки.

— Нас повідомила донька постраждалого. Телефонем, якщо ви про це.

— То меноніти користуються телефоном? — Мертезекер саркастично скривився. — Я чув, що вони з технікою не в ладах.

Абель стенив плечима.

— Я знаю, що вони живуть за своїми правилами. І ніколи не завдавали поліції жодного клопоту. Сам Оксельроде — дуже шанований громадянин. Звістка про замах на його життя дуже нас здивувала.

— Можливо, можливо... — Мертезекер з-під лоба дивився на нього. — Ми самі здивовані жорстокістю цього нападу. Такого в нас не буває.

— Чи є у вас якісь підозри щодо мотивів та виконавця або виконавців того злочину?

— Ще зарано для висновків, пане раднику. Ця справа ще свіжа. Наш поліціант вартує біля палати, де лежить Оксельроде. Ми нікого не затримали, принаймні поки що. Також не знаємо, що Оксельроде робив в Ельблонгу. З'ясуємо, чому він з'явився в каплиці.

— Чи відомо щось більше про обставини самої події?

— Небагато. Напад стався вчора, тобто в понеділок, близько вісімнадцятої. Меси в каплиці цього дня не було. Про це ми знаємо від старшого громади Ельблонга Пета Гуїса. Сьогодні вранці його допитали. Гуїс не знає, з якою метою Оксельроде з'явився в каплиці. Йому ключі не були потрібні. Храм зазвичай відчинено цілий день, зачиняється тільки на ніч. У будь-якому разі, Гуїс мав стривожений вигляд, вочевидь, його шокувала ця

похмура подія. Я схильний йому вірити. У менонітів є багато недоліків, але вони не брешуть.

— Які недоліки ви маєте на увазі?

— Наприклад, їхнє відсторонення від справ суспільства, в якому живуть. Не хочуть служити в армії чи обіймати будь-які публічні посади.

— Я знаю більші гріхи.

— Однак, погодьтеся, це ж нісенітниця. — Мертезекер насунив брови. — Райх потребує кожної пари рук. Особливо нині, коли ми нарешті встаємо з колін. Завдяки цій людині, — він з явною повагою подивився на портрет канцлера, — ми повертаємося на своє законне місце.

— Ну, так. Відрізаний язик, виколоте око... — Абель вирішив не обговорювати тему про те, як німці встають із колін. — Винуватець залишив багато слідів?

— І ось це дивує, пане раднику. Оксельроде лежав непри- томний в калюжі крові. Але хтось добре поприбирав за собою. Там було чисто, як на німецькій кухні. Відсутність знаряддя вбивства. Ми не знайшли жодних слідів, нічого. Ще зарано робити висновки, та все це схоже на якісь релігійні порахунки всередині секти. У мене склалось враження, — він якусь мить шукав потрібне слово, — ніби ми перенеслися в біблійні часи.

— Ще одне запитання. Хто знайшов жертву?

— Емма Вінтер, член спільноти. Старенька, із сьомим хрестиком на шиї. Поза будь-якими підозрами. Саме вона за- чиняє й відчиняє дім молитви. Дуже злякалася, наробила кри- ку, і в каплиці швидко з'явилися перехожі. Ми записали свід- чення двох із них. Вони одноставно стверджують, що Емма почала кликати на допомогу п'ятнадцять по вісімнадцятій. Звичайно, допитаємо й решту членів спільноти. Проте, як самі

розумієте, це буде непросто, адже вони закриті для сторонніх. Це герметична спільнота. Загалом із поліцією не спілкуються.

— Мені це відомо, комісарє. Можливо, злочинця слід шукати на моїй території, у Стегені та Боденвінкелі*, де живуть меноніти. Проте, гадаю, найлегше допитати саму жертву цього бандитського нападу.

— І це правильно. Я б сам зробив те саме, і, поза сумнівом, не бачу жодних перешкод для того, щоб ви його допитали. Якщо він ще дихає, бо мені доповіли, що його стан критичний. Тож треба поспішати. Зрештою, ми, німці, повинні підтримувати один одного, попри цю версальську дурню.

— Я офіцер на службі Вільного міста Гданськ, пане комісарє.

— Я ціную вашу лояльність, — Мертезекер глянув на нього іронічно. — Проте запевняю вас, що цей штучний кордон, який відокремлює Гданськ від рідної землі, скоро зникне. Це лише питання часу.

— Однак наразі він ще існує... — Абель вирішив не заглиблюватися в ризиковану тему. — Я також прошу дозволу на проведення слідчих дій у будинках й обійстях менонітів. Деякі з них розташовані на території Райху. Може знадобитися обшук.

— Не бачу перешкод, — відповів Мертезекер.

Прибулець із Гданська фактично впав йому з неба. Він відчував, що замах на життя Оксельроде був наслідком якихось внутрішніх поражунків у сектантській спільноті менонітів. А це не віщувало ані легкого, ані швидкого розслідування. А так всі проблеми впадуть на гданське Кріпо й цього елегантного жевжика в занадто легкому для тутешніх морозів пальті.

* Нині Стегна та Конти Рібацке; до 1939 р. в межах Вільного міста Гданська. — Тут і далі прим. авт.

Абель дочекався, поки Мертезекер надасть йому відповідний дозвіл, і негайно покинув похмуру будівлю. Останнім часом він дуже погано зносив свої візити до Райху. Відчував, що дедалі менше впізнає Німеччину. Не сприймав ту мішанину великодержавної буфонади, пихи й ледь прихованого реваншизму, зведеного в ранг державної ідеології. Занадто багато Гітлера, замало Бетховена. Крім того, кожна година була лічена. І він не був упевнений, в якому стані застане Віма Оксельроде.

Швидким кроком повернувся до машини. Мороз посилювався. Нечисленні перехожі поспішали врятуватися від крижаного подиху зими. Лікарня «Добрий самаритянин» була на Потт-Коул-штрассе. Велична будівля більше нагадувала великий палац прусського юнкера, ніж лікарницю.

На рецепції Абель подав своє посвідчення й у супроводі широкоплечого медбрата пішов на другий поверх. Лікарня виблискувала чистотою. На внутрішніх підвіконнях стояли навіть горщики з квітами. Дуже *gemütlich* — затишно. Уважав, що не вистачає лише вишитих гобеленів з написом: «Свіжа вода здоров'я додає». Вони проходили повз медсестер, які в білих накрохмалених халатах кудись поспішали. Лише стогін хворих, що долинав з-за стін, доводив, що це також місце смерті та страждань. Поліціант, який вартував біля палати, сторожко підскочив, побачивши його. Він довго вчитувався в дозвільний документ, підписаний комісаром Мертезекером, термосив папір у великих, як лопати, руках. Нарешті відсалютував і вказав Абелеві на двері.

Палата, попри ранню пору, була занурена в напівтемряву. Штори на вікнах ефективно обмежували доступ денного світла. Абелеві знадобилося кілька секунд, щоб звикнути до сірості, якою була оповита кімната. У ній стояло лише одне ліжко, нагадуючи річкову баржу з білим бортом.

Він підійшов ближче. Відразу відчув запах дезінфекційних засобів, сукровиці та гнилої плоти. Ширше розсунув штори. Тулуб Віма Оксельроде був вкритий потертою ковдрою. З-під неї стирчала лише голова з аристократичним, орлиним профілем. Вона більше нагадувала посмертно відбиту гіпсову маску, ніж обличчя живої людини. Праве око закривала пов'язка, на якій розцвіла іржава пляма крові та гною. Розтулені уста були темною безоднею, що кричала з мертвотно-блідого обличчя. На підборідді та в кутиках рота Абель завважив кілька засохлих цівок крові. З-під ковдри висунулася рука пораненого — рука піаніста з довгими ніжними пальцями.

В Абеля склалося враження, що Оксельроде не дихає. Стурбовано наблизив голову до його обличчя. Лише через певний час відчув легенький рух повітря в ніздрях пацієнта. Він дихав нерівномірно, з дедалі довшими паузами, кожні кілька десятків секунд астматично хапав повітря, ніби намагаючись утримати життя, що витікало з нього. Абель узяв його руку у свою. Пульс ледь відчувався. Здавалося, що він був свідком агонії, повільного вмирання людини, яка ще до вчора для своїх одновірців була водночас і пастирем, і живим дороговказом.

Він вирішив викликати лікаря. Та щойно підвівся, як хворий раптом прокинувся, повернув до нього голову й розплющив опухлу повіку лівого ока. У ньому моторошно заблищав білок. Він вдивлявся в поліціанта, який схилився над ним, туманним поглядом божевільного. Водночас схопився за його руку з майже надприродною силою, в якій важко було запідозрити німецького старого. Абель відчув, що Оксельроде хоче щось йому сказати, тому приклав вухо до рота. Але почув лише тихе прощальне зітхання. Вім Оксельроде тепер був лише спогадом. Біла баржа відпливла назавжди.

Зміст

Розділ I. Усі німі, усі сліпі	5
Розділ II. У сутінках тут так тихо	63
Розділ III. Кров на снігу	109
Розділ IV. Вкраплення	179
Розділ V. Як свіжа троянда	231
Розділ VI. Гарячий лід	299
Розділ VII. Подвійний нельсон	337
Епілог	371
Топографічний покажчик із відповідниками сучасних назв.	373
Примітки	375